

ÚVAHA O LIDSKÝCH PRÁVECH V PRÁVU MEZINÁRODNÍM

DALIBOR JÍLEK

1. PŘEDESÁNÍ

Profesor Macur v posledních rocích bádá v oblasti správního soudnictví,¹ kteréžto poskytuje ochranu subjektivním veřejným právům.² Teoretická konstrukce subjektivních veřejných práv byla vypracovávána již na sklonku minulého století.³ Není úkolem krátkého příspěvku pokoušet se o rozklad propracovaného systému na prvočinitele, spíše hledat souvislosti mezi konstrukcí subjektivních veřejných práv a lidskými právy, jež jsou upravena mezinárodním právem. Konstrukce takových veřejných oprávnění bude sloužit jako nástroj dekonstrukce lidských práv obsažených v systému mezinárodního práva.

2. DEKONSTRUKCE LIDSKÝCH PRÁV OBSAŽENÝCH V MEZINÁRODNÍM PRÁVU

Lidská práva pronikají do mezinárodního řádu s ambivalencí a neurčitostí. Charta OSN spatřuje v lidských právech prostředek i cíl.⁴ Podvojně chápání úlohy lidských práv ovšem podtrhuje jejich důležitost. Normativní výraz účty k lidským právům však neprovází dostatečná míra určitosti. Byť pravidla vtělená do smluvních textů

¹ J. Macur, Správní soudnictví a jeho uplatnění v současné době. Brno, 1992.

² J. Macur, op. cit. pod 1), str. 62.

³ „Die Ansprüche, die sich aus dem Zuständen ergeben, sind das, was man als subjektive öffentliche Rechte bezeichnet“. G. Jellinek, System der subjektiven öffentlichen Rechte. Tübingen, 1905, str. 86.

⁴ Srov. preambuli, čl. 1, odst. 3, čl. 55 a 56 Charty OSN.

anebo odvozená z chování vždy charakterizuje nutná míra neurčitosti, pak normy zakládající listiny OSN jsou až okázale neurčité a otevřené.⁵ Charta totiž nevymezuje konkrétní obsah lidských práv a ani neposkytuje zvláštní záruku.⁶ Význam této mezinárodní smlouvy *sui generis* tkví jinde. Charta OSN zajistila konečný průnik lidských práv do systému mezinárodního práva. Následně Všeobecná deklarace lidských práv, uchopená Valným shromážděním jakožto společný cíl pro všechny národy (*a common standard of achievement*), byla sepsána i s použitím metody determinace, tj. vytvářením jedinečných pojmů z pojmů obecných. Deklarace autoritativně vyložila ustanovení Charty OSN o lidských právech.⁷ Dokument tak určil obsah řady konkrétních práv člověka.⁸

2.1. SUBJEKT LIDSKÝCH PRÁV

Lidská práva nemohou existovat mimo kategorii subjektu.⁹ Charta OSN jen naznačuje, koho lze pokládat za nositele lidského práva. Všeobecná deklarace lidských práv jako kvazilegislativní návrh již identifikuje právní subjekt s přímočarou jasností. Ustanovení obvykle uvádí slovo „každý“ anebo „nikdo“. Tím přiznává lidským právům nezahladitelně individuální dimenzi,¹⁰ avšak bere v úvahu společenský či kolektivní rozměr lidských práv.¹¹ Obraty „každý“ či „nikdo“ zahrnují předpoklad universalismu, implikují všechny lidské bytosti. Tentýž výraz obsahuje i konotaci rovnosti, poněvadž každý člověk je stejně dobrý jako každý jiný.¹² Daný pojem recipují následně sjednané mezinárodní smlouvy: Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (1950),¹³ Mezinárodní pakt o občanských a politických

⁵ „Thinking of human rights in terms of legal rules will extend indeterminacy into those rights as well“. M. Koskeniemi, *The Pull of the Mainstream*. In: *Human Rights Law*, Aldershot – Singapur – Sydney, 1996, str. 47.

⁶ Srov. F. Sudre, *Mezinárodní a evropské právo lidských práv*, Brno, 1997, str. 39.

⁷ Srov. B. Simma – Ph. Alston, *The Sources of Human Rights Law: Custom, Jus Cogens and General Principles*. In: *Human Rights Law*, Aldershot – Singapur – Sydney, 1996, str. 22.

⁸ W. M. Reisman, *Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law*. *The American Journal of International Law*, 1990, č. 4, str. 867.

⁹ Srov. F. Sudre, op.cit. pod 6), str. 58.

¹⁰ „Human rights possess, therefore, an indelibly individualistic dimension“. G.A. van der Wal, *The Individualism of Human Rights*. *Rechtsphilosophie und Rechtstheorie*, 1989, č. 3, str. 199.

¹¹ Srov. F. Sudre, op. cit. pod 6), str. 137.

¹² „Each person is as good as every other may be inferred as a plausible maxim.“ O. Schachter, *Human Dignity and Human Rights*. *The American Journal of International Law*, 1993, č. 4, str. 851.

¹³ Č. 209/1992 Sb.

právech (1966),¹⁴ Americká úmluva o lidských právech (1969),¹⁵ aj. Díky mezinárodním smlouvám o lidských právech se jednotlivec staví do ohniskové normativní pozice. Stává se přímým nebo reflexivním adresátem normy za předpokladu její individualizace. Intuitivně se vnučí otázka, jestli jeho postavení pasivního příjemce lidského oprávnění je postačující pro naplnění obsahu mezinárodně právní subjektivity. Jestliže lidské právo nevyhnutelně předpokládá souvztažnou povinnost uloženou státu, pak jedinec by měl mít pod kontrolou své lidské oprávnění v měřítku mezinárodního práva.¹⁶ Jednotlivec musí být vybaven způsobilostí přímo konat a mít právní možnost domáhat se požívání konkrétního lidského práva na mezinárodní úrovni, jinak upadá do pasivity, která ho přibližuje k pozici objektu, jenž musí být státem chráněn. Nepoměr mezi normativní adresností, kdy dispozice lidskoprávního pravidla vyzdvihuje člověka do postavení příjemce mezinárodního oprávnění, a právní možnost mít pod kontrolou konkrétní lidské právo se dotýká nebetyčnosti. Je otázkou, zdali vůbec obecné mezinárodní právo upravuje způsobilost jedince bezprostředně ve věci lidských práv konat. Zda taková schopnost k právním úkonům není regulována jen partikularismy.

2.2. VEŘEJNÝ RÁZ LIDSKÝCH PRÁV

Funkční pohled na lidská práva začleněný do jejich vymezení „trumfy nad kolektivními cíli“¹⁷ nutí k jejich odlišování od kolektivních práv. Takové pojetí rovněž nezakrývá relační stránku. Mít právo značí jeho mětí vůči někomu. V normativní rovině mezinárodního práva jde především o vztah jednotlivce vůči státu. V jiných úhlech (morální, politický aj.) je zaměřen stát, který v mezinárodním řádu a vztazích dominuje, společností anebo společenstvím osob.¹⁸ Pak pohybem v kruhu se znovu vyjevuje funkčně triumfální charakter lidských práv.

Jestliže stát představuje svrchovaný subjekt, snad již samotná jeho podstata určuje povahu vztahu mezi jednotlivcem a touto entitou. Uvedený poměr má veřejný ráz a to nikoliv v tom smyslu, že stát zaujímá nadřazené místo a dispo-

¹⁴ Č. 120/1996 Sb.

¹⁵ O.A.S. Treaty Series No. 36.

¹⁶ „Thus rights are under control of the right – holder, who in large measure manages the use of the right and thereby the consequences of having that right.“ J. Donnelly, *Human Rights and Human Dignity: An Analytic Critique of Non-Western Conceptions of Human Rights*. *The American Political Science Review*, 1982, sv. 76, str. 305.

¹⁷ Srov. R. Dworkin, *Taking Rights Seriously*. Cambridge, 1980, str. 81–105.

¹⁸ Srov. Ph. Allott, *Eunomia, New Order for a New World*. Oxford, 1990, str. 202–205.

nuje veřejnou mocí, nýbrž spíše proto, že lidská práva omezují jeho autoritu.¹⁹ V důsledku toho rovněž vztah obou účastníků totálně tíhne v mezinárodním právu k horizontále neboli k souřadnosti. I filosoficky vzato, soukromá²⁰ a veřejná autonomie jsou společně původní a stejné váhy.²¹

2.3. LIDSKÉ PRÁVO JAKO PRÁVO

Subjektivní oprávnění může mít v mezinárodním řádu rozmanitou relevanci. Někdy je „právo“ užíváno v tom významu, že jeho subjekt je oprávněn k něčemu, čemuž odpovídá korelativní závazek jiného subjektu. Jindy „právo“ označuje imunitu, jež zajišťuje právní status, který nemůže být změněn. „Právo“ v konotaci výsady zase přináší možnost něco konat. Konečně „právo“ jako pravomoc zakládá právní vztah.²² Lidská práva jsou v mezinárodně právním systému zvláštními oprávněními. Náleží člověku, byť nelze opomíjet, že jedinec se může jako jejich subjekt ocitát v řadě sociálních úloh: občan, dítě, uprchlík aj.

Zdrojem lidských práv je důstojnost, z čehož vycházejí četné mezinárodní smlouvy.²³ (viz preambulární části), jakož i nezávazné dokumenty.²⁴ Etymologický kořen slova „důstojnost“ a jeho lexikální význam odkazují na přirozenou, opravdovou hodnotu. Podle Kantova příkazu musí být s každou lidskou bytostí zacházeno

¹⁹ „I argued that there are three different building blocks of sovereignty below the level of the State. There are human rights...“ K. Mills, *Reconstructing Sovereignty: A Human Rights Perspective*. Netherlands Quarterly of Human Rights, 1997, sv. 15, č. 3, str. 288. „In international law, the sovereign had finally been dethroned.“ N.M. Reisman, op. cit. pod 8), str. 868.

²⁰ „Significantly autonomous persons adopt personal projects, develop relationships, and accept commitment to causes, though with their personal integrity and sense of dignity and self-respect are made concrete.“ J. Raz, *The Morality of Freedom*, str. 154. Citováno podle A. Ingram, *A Political Theory of Rights*. Oxford, 1994, str. 100.

²¹ „Private and public autonomy are co-original and of equal weight.“ J. Habermas, *Human Rights and Popular Sovereignty: The Liberal and Republican Versions*. Ratio Juris, sv. 7, č. 1, str. 13.

²² J. Shestak, *The Jurisprudence of Human Rights*. In: *Human Rights in International Law: Legal and Policy Issues*, 1984, str. 70–71. Citováno podle M. Dixon – R. Mc. Corguodale, *Cases and Materials on International Law*. Londýn, 1991, str. 166.

²³ Srov. Chartu OSN (1945), Mezinárodní úmluvu o odstranění všech forem rasové diskriminace (1965), Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (1966), Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1966), Mezinárodní úmluvu o potlačení a trestání zločinu apartheidu (1978), Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace žen (1979), Úmluvu proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (1984), Mezinárodní úmluvu proti apartheidu ve sportu (1985), Úmluvu o právech dítěte (1989) aj.

²⁴ Srov. Všeobecnou deklaraci lidských práv (1948).

jako s účelem a nikoli jako s prostředkem. Úcta k důstojnosti člověka vyjevená jako vztah zahrnuje jak subjektivní prvek vnímání, co si jeden myslí o druhém, tak prvek objektivní, jenž tkví v zacházení, čili v tom, jak někdo nakládá s jiným.²⁵

Lidská práva nemohou být v mezinárodním řádu sledována sama o sobě. I statické zkoumání lidských práv zahrnuje do systémového pohledu vztahový aspekt. Lidským oprávněním v tomto normativním systému odpovídají povinnosti, jejichž adresáty jsou státy.²⁶ Lidská práva určují povinnosti.²⁷ Přitom pro uvedený poměr neplatí latinská formule „*quid pro quo*“ Ani vzájemnost, kterážto je dynamickou silou mezinárodní normotvorby a plnění závazků, nemá v konkrétním vztahu místo.²⁸ Relace mezi jednotlivcem a státem vyznačuje jednostrannost. Na straně jednotlivce jsou zvláštní oprávnění vyvěrající z jeho důstojnosti a na druhé straně povinnost státu. Závazky států mají v podstatě objektivní povahu vzhledem k tomu, že směřují k ochraně práv jednotlivců před zásahy států.²⁹

Statické uchopení lidského práva doplňuje jednoduché dynamické modelování. Uplatněním (výkonem) práva jedinec aktivuje povinnost respektovat toto oprávnění. Jestliže stát jako subjekt závazku respektuje lidské právo, pak jedinec požívá objekt oprávnění.³⁰

3. ZÁVĚR

Předložená úvaha nesměřovala k zevrubnějšímu rozboru lidských práv. Jejím úkolem bylo klást jen dílčí otázky a vyhledávat na ně odpovědi. Teoretická konstrukce „subjektivních veřejných práv“, tak typická pro vnitrostátní právní řád, posloužila jen jako instrument k pochopení lidských práv v kontextu mezinárodního práva.

²⁵ Srov. O. Schachter, op. cit. pod 12), str. 849.

²⁶ Srov. M. Nowak, U.N. Covenant on Civil and Political Rights. CCPR Commentary. Kehl–Štrasburk–Arlington, 1993, str. 36–38.

²⁷ Srov. A. Dundes Renteln, *International Human Rights. Universalism Versus Relativism*. Newbury Park – Londýn – Dillí, 1990, str. 44.

²⁸ General Comment on issues relating to reservations made upon ratification or accession to the Covenant or the Optional Protocols thereto, in relation to declarations under article 41 of the Covenant. CCPR(C) Rev. 1/Add.6, 11 November 1994, str. 7. Dále Official Records of the General Assembly. Fiftieth Session, Supplement No. 40 (A/50/40), 3 October 1995, str. 119. Srov. C. Lijnzaad, *Reservations to UN–Human Rights Treaties. Ratify and Ruin? Doordrecht* – Boston – Londýn, 1995, str. 65–70, 110–112.

²⁹ Srov. stížnost č. 778/60, *Annuaire de la Convention européenne de droits de l'homme*, sv. 4, str. 139 a násl.

³⁰ J. Donnelly, *Universal Human Rights in Theory and Practice*. Ithaca – Londýn, 1989, str. 10.